

УДК 808.2:801

КОНЦЕПЦІЯ «ЕНЕРГІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ» СЕН-СІМОНА

Ласка І.В., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри іноземних мов

*Дипломатична академія України
при Міністерстві закордонних справ України*

Пархоменко О.М., к. філол. н., доцент,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті з'ясовуються витoki й основні принципи концепції «енергійного перекладу» Сен-Сімона, визначаються його місце та роль у розвитку теоретичного знання про переклад доби Просвітництва. Окремий акцент зроблено на особливостях перекладознавчого дискурсу Сен-Сімона, зокрема на ролі метафоричних образів у концептуалізації перекладу як наукового поняття.

Ключові слова: історія перекладознавства, перекладознавчий дискурс, метафори перекладу, живописна метафора, енергія оригіналу, «енергійний переклад».

В статье анализируются истоки и основные принципы концепции «энергичного перевода» Сен-Симона, определяются его место и роль в развитии теоретического знания о переводе в век Просвещения. Отдельный акцент сделан на особенностях переводоведческого дискурса Сен-Симона, в частности на роли метафор в концептуализации перевода как научного понятия.

Ключевые слова: история науки о переводе, метадискурс науки о переводе, метафоры перевода, живописная метафора, энергия оригинала, «энергичный перевод».

Laska I.V., Parhomenko O.M. THE CONCEPT OF “VIGOROUS TRANSLATION” BY SAINT-SIMON

The article deals with the concept of “energetic translation” by Saint-Simon. The origins and basic principles of this concept are discussed, its place and role in the development of theoretical knowledge on translation in the age of Enlightenment are determined. Special attention to metadiscourse of translation, in particular to the role of metaphors in conceptualizing translation as a scientific concept is paid.

Key words: history of translation studies, translators metadiscourse, metaphors for translation, pictorial metaphor, energy of the original, “energetic translation”.

Постановка проблеми. Для сучасного перекладознавства, яке не завершило ще визначення своїх теоретичних засад і методологічних принципів як самостійна наукова дисципліна, актуальним і необхідним є звернення до власного історичного досвіду. Відтак предметом розгляду в статті обрано концепцію «енергійного перекладу» Сен-Сімона (Maximilien-Henri de Saint-Simon, 1720–1799, історик, філософ, перекладач Лукіана, Поупа й Оссіана), «теорії, яка за оригінальністю не має собі рівних у кінці століття» [1, с. 127].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окрім короткої передмови Л. Д'юльста до уривку з тексту «Ессе» Сен-Сімона, поданого в його хрестоматії [1, с. 127–128], єдина стаття, спеціально присвячена Сен-Сімонові, належить Ж. Жійє, який розглядає його концепцію перекладу з літературознавчих позицій у контексті естетичних принципів сенсуалізму й показує невідповідність його

теорії і практики перекладу [5]. На пострадянських теренах ім'я Сен-Сімона практично відсутнє в працях з історії перекладу.

Постановка завдання. Стаття має на меті познайомити читача з витокami й основними принципами концепції «енергійного перекладу» Сен-Сімона, визначити його місце й роль у розвитку теоретичного знання про переклад доби Просвітництва у Франції. Від попередніх розвідок вона відрізняється також окремим акцентом на особливостях перекладознавчого дискурсу Сен-Сімона, зокрема на ролі метафор у концептуалізації перекладу як наукового поняття. Відтак завдання дослідження передбачають з'ясування соціокультурного та наукового контексту становлення поглядів Сен-Сімона на переклад, визначення основних рис його концепції «енергійного перекладу», виявлення й розгляд метафоричних образів перекладу, використаних під час її формулювання. Дослідження виконане на матеріалі двох основних перекладознавчих

текстів Сен-Сімона: «Есе про буквальный і енергійний переклад» (1771) [7] і «Передне слово» (1774) до його перекладу поем Оссіана [8].

Виклад основного матеріалу дослідження. У передньому слові до перекладених ним поем Оссіана Сен-Сімон стисло викладає мовно-філософські засади своєї концепції енергійного перекладу. Свою впевненість у принциповій можливості перекладу він обґрунтовує, спираючись на картезіанський універсалізм і принципи сенсуалізму Дж. Локка: «Я завжди був принципово переконаний, що можна робити добрі переклади з добрих творів. Люди в усіх країнах отримують однакові образи; природа однаково діє на всі відчуття, тому образи, які вона малює в умах, формують там подібні думки. Оскільки походження думок спільне, а відчуття однакове, кожна мова має власні слова, щоб виразити кожну думку, і саме в цьому полягає її енергія» (тут і далі переклад наш – І. Л., О. П.) [8, с. 17–18]. Цими словами Сен-Сімон окреслює своє розуміння енергії мови й визначає загальне спрямування своєї концепції перекладу, який він називає «енергійним».

Пропонуючи переклад «Нарису про людину» Поупа, Сен-Сімон визначає його як «новий вид буквального й енергійного перекладу», який, на його думку, «здає зберегти риси оригіналу» [7, с. V]. Епітет *énergique*, обраний Сен-Сімоном для визначення свого розуміння перекладу, не випадковий. В Енциклопедії Д'Алямбера терміни *énergie* і *force*, вжиті щодо мови, подаються як синоніми з таким поясненням: «Видается, что *énergie* каже більше ніж *force*; слово *énergie* вживається головним чином стосовно дискурсів, які змальовують, і стосовно особливостей стилю. Про оратора можна сказати, що він додав до сили (*force*) міркування енергію (*énergie*) висловів. Також кажуть енергійний живопис і сильні образи (*une peinture énergique, & des images fortes*)» [4, с. 651]. Еміль Літре, навівши у своєму словнику вирази *énergie d'un mot, d'une expression*, цитує якраз приклад із Д'Алямбера [2]. Відтак, називаючи свій переклад «енергійним», Сен-Сімон наголошує на тому, що він бачить основним завданням перекладу відтворення стилістичних особливостей оригіналу, які забезпечують енергію тексту, його вплив на читача. Думки Сен-Сімона з приводу енергії слова та її передання в перекладі співзвучні з «енергетичною» кон-

цепцією мови, яку невдовзі розробляє В. фон Гумбольдт.

Подібно до багатьох своїх попередників і сучасників, Сен-Сімон приймає порівняння перекладача з копійстом картин як вихідне, яке підказує йому незмінні для всіх мов принципи перекладу. Головний із них полягає в тому, що, так само як художник не має права спотворювати риси свого оригіналу, ані змінювати його кольори, ані відходити від найменших деталей, перекладач повинен зберегти риси оригіналу, правильно передати образи, фрази й навіть пунктуацію свого автора: «Крпки для дискурсу – те саме, чим є для картин контури, які закріплюють форми. Мудрий художник ніколи не накладає бездумно свої кольори, і впорядкованість картини справляє враження лише внаслідок цього вибору. Письменник вкладає стільки ж мистецтва, щоб надати відтінків своїм крпкам. Уся краса дискурсу залежить від порядку й різноманітності його пунктуації. За цією композиційною сміливістю відрізняють справжнього художника й ритора від тих, хто намагається їх наслідувати» [7, с. 6]. Отже, Сен-Сімон орієнтується на вихідну мову, підходить до перекладу з позицій стилю та риторики. Водночас він є чи не першим із французьких перекладачів XVIII ст., хто звертає увагу на роль пунктуації в перекладному тексті. На його переконання, знаки пунктуації визначають контури думки, надають мові впорядкованості й краси, саме вони відрізняють стиль справжнього художника слова від наслідувачів. Думки Сен-Сімона стосовно ролі розділових знаків у художньому дискурсі, зокрема перекладному, актуальні та близькі ідеології сучасних досліджень комунікативно-прагматичного спрямування в галузі пунктуації (В.І. Гак, Л.І. Веденіна, Г.Г. Крючков).

Прирівнювання ролі перекладача до ролі художника-копійста, визнання можливості й необхідності перекладу, якнайближчого до оригіналу, на думку Сен-Сімона, накладає суттєве обмеження на перекладача, якщо той бачить своє завдання лише в наслідуванні: «Було б несправедливо вимагати від літературного копійста того, що визнається неможливим для художника, навіть якби він копіював власний твір. Лише вогонь генія, який творить, здає дати цю душу й енергію, яку ніколи не можна схопити наслідуванням. Ми зачаровані оригіналом, тоді як копія може щонайбільше нас зворушити або сподобатись. Такою повинна бути межа амбіцій того, хто не є автором.

Скільки відтінків, тим не менше, може від-
різняти заслугу або задовольняти самолюб-
ство цих двох видів копіїстів!» [7, с. 6–7].
Відтак Сен-Сімон добре розуміє обмеженість
поширеного протиставлення функцій автора,
який укладає вогонь свого генія у твір і дає
йому душу, і перекладача, роль якого зводиться
до простого наслідування, не здатного в принципі
передати душу та енергію твору. Результат його
праці – лише копія, яка може подобатись, але ніколи
не зможе зачарувати нас так само, як оригінал.
Водночас він визнає, що обидва види копіїстів, і
художник, і перекладач, можуть мати різні
амбіції й заслуги, наближаючись тією чи іншою
мірою до оригіналу, і не виключає творчої
складової в їхній праці. Заслуга Сен-Сімона
полягає в тому, що у власній концепції перекладу
він вимагає від перекладача якраз подолати цю
межу простого наслідування й піднятися до
відтворення енергії авторського оригіналу.

Вірність перекладу, передання духу та
енергії твору Сен-Сімон пов'язує передовсім
із відтворенням стилю автора. Удаючись знову
до метафоричної аналогії перекладу з картиною,
він зазначає, що творча уява повинна не
обмежуватися імітацією, відтворенням рис,
а передавати все багатство відтінків кольору
оригіналу: «Той, хто хоче перекладати
правильно й передати дух, повинен ближче
познайомитися зі стилем свого автора.
Найживіша уява може по-рабському
скоритись імітації, коли вона обмежується
лише відтворенням рис. Якщо дати їй
можливість вибирати барви, вона стає
веселішою, надаючи картині всього розмаїття
її відтінків, й англійська, перекладена
французькою, стає з монохромної червоної
картини монохромною синьою» [8, с. 19].
Отже, протиставляючи просту імітацію, яка
відтворює лише лінії оригіналу, перекладові,
що дає волю уяві та передає багатство від-
тінків авторського тексту, Сен-Сімон вступає
в діалог із Ж.-Б. Дюбо, автором поширеного
метафоричного уподібнення перекладу гра-
вюрі [3, с. 496]. Метафоричні образи кольоро-
вого забарвлення тексту Сен-Сімон вибудовує
на основі художнього терміну *camaïeu*:
 camaïeu rouge і *camaïeu bleu*, тобто «моно-
хромна картина в червоних тонах» і «моно-
хромна картина в синіх тонах». Словник TLFi
[9] подає для цього слова значення “*Technique
picturale consistant à n'employer qu'une seule
couleur (exceptionnellement deux) avec des
tons différents. Synon. peinture monochrome*”,
фіксує його метонімічне вживання: **P. méton.**

“*Tableau peint suivant cette technique*”, на-
водить визначення зі словника П. Ляруса: “*Toile
peinte en une seule couleur*” (Lar. 19e). Образи,
запропоновані із цього приводу Сен-Сі-
моном, перегукуються з так популярними
пізнішими метафорами перекладів як прозо-
рими та кольоровими скельцями в М. Гоголя
та Ж. Мунена. Прикметно, що в Сен-Сімона
не лише переклад, а й оригінал подається як
«кольорове скельце», тобто монохромна кар-
тина, своєрідна кольорова стилізація дійс-
ності засобами мови оригіналу, якій відпо-
відає переклад, – така ж монохромна картина,
але в іншому кольорі, виконана засобами
іншої мови. Уживши метафору *camaïeu rouge*
для позначення оригіналу й *camaïeu bleu*
для його перекладу, Сен-Сімон робить акцент
на універсальному принципі – особливій мовній
забарвленості будь-якого тексту. Таке бачення
співвідношення оригіналу й перекладу відпо-
відає уявленню філософської граматики про
репрезентацію дійсності мовними знаками.

Отже, Сен-Сімон наголошує на націо-
нальному колориті оригіналу та перекладу.
А оскільки кожна мова має свій дух і свою
будову, перекладач мусить бути творцем влас-
ного стилю, який має свою красу, так само як
стиль оригінального твору. Його основні скла-
дові – стислість, жвавість, напруженість ком-
позиції, живляться духом мови перекладача
й наповнюють переклад енергією оригіналу:
«Позаяк кожна мова має свій спосіб вислову,
перекладач стає автором власного стилю.
Саме в її дусі він повинен черпати цю стислу
жвавість, яка наповнює твір вогнем, із її
духу має вирватися ця палкість композиції,
що приковує увагу читача, прив'язує його,
зацікавлює та збуджує, так що він не нава-
жується перервати читання. Стиль пере-
кладу здатний мати свої красоти, так само
як стиль [оригінального] твору» [8, с. 19].
Так, у передньому слові до поем Оссіана Сен-
Сімон подає свою концепцію енергійного
перекладу, спрямовану передовсім на ство-
рення тексту, рівноцінного за своїм впливом
на читача, який досягається завдяки творчому
переданню стилю авторського тексту.

Як уже було сказано, Сен-Сімон вибудовує
принципи своєї теорії «енергійного пере-
кладу», взявши за основу ідеї сенсуалізму
Локка та філософії мови Конділляка. На його
думку, кольори й форми предметів сприйма-
ються органами чуттів і створюють у душі
позитивні (тобто пізнавані) образи, які викли-
кають лише пасивний ефект, подібний до від-
биття в дзеркалі. Це є природним наслідком

їх наявності й дії на органи чуття. Щоб цей ефект став активним, призвів до певних модифікацій душі, вона повинна звернути увагу на ці образи, порівняти їх з іншими, оцінити їх і далі може висловити про них своє судження за допомогою певних виразів, які несуть у собі цю активну енергію. Сен-Сімон поширює ці принципи на копіювання природи мистецтвом, копіювання картин художником і копіювання оригіналів перекладачем: *«Комбінуючи стосунки копій до оригіналів, я сказав собі, що природа єдина й людство тільки єдине. Природа пропонує всюди однакові образи, людство їх отримує всюди однаково. Кольори є для очей, а букви – для розуму. Природа залежно від відмінностей у кліматі видозмінює свої образи, народи також залежно від різних звичаїв змінюють свої відчуття і свої вирази»* [7, с. 7–8]. Міркування Сен-Сімона із цього приводу близькі до висновків сучасних когнітивних досліджень, зокрема, Е. Рош, А. Вежбицької та ін. з проблем концептуалізації досвіду сприймання кольорів і його представлення в різних культурах, в основі якого лежать однакові когнітивні схеми.

Отже, виходячи з універсальності природи і її сприйняття, Сен-Сімон, стверджує універсальність мистецтва, заснованого на справжній красі й гармонії, і робить висновок про можливість і необхідність збереження енергії образів під час перекладу. Попри розмаїття пропонованих авторами образів природи, попри відмінності між людьми та їхніми мовами, саме природа викликає всі пристрасті людства, саме її гармонія є джерелом справжньої краси, яка заснована на правді: *«Літературна республіка, яка підпорядковує своїй владі всі освічені нації, незалежно від їхнього розташування на земній кулі, вчить їх отримувати й передавати свої відчуття за допомогою образів, які повинні бути схожими, незважаючи на різницю у виразах. Різноманітність мови не вносить жодної різноманітності у відчуття. Так, вираження звичного образу має бути енергійним у будь-якій мові, бо воно належить до того самого типу і сприймається такими самими очима»* [7, с. 9]. Саме цю енергію виразів мусить намагатися передати перекладач. Фактично слова Сен-Сімона спрямовані проти ідей лінгвістичного релятивізму, які почали набувати популярності завдяки працям Мопертюї (*Pierre Louis Moreau de Maupertuis, 1698–1759*) [6]. На противагу їм, Сен-Сімон утверджує в новому історико-фі-

лософському контексті доби Просвітництва картезіанський принцип єдності світу й універсальності людського розуму, поширюючи його на художнє пізнання світу.

Такому універсалізмові, на переконання Сен-Сімона, сприяє й взаємне збагачення мов і культур у Європі: *«Вільне спілкування людей і порівняння їхніх мов було достатньо, щоб збагатити одні мови виразами інших. Європа, просякнута цим удалим змішуванням, робить кожен із цих народів енергійним. Даремно її звинувачують у тому, що вона не зберігає чистоти жодної мови; те, що вона позичає в одному місці, щоб віддати його в іншому, є лише умовним і стає власністю кожної нації. Не має значення, що слово було взято з грецької чи латини, якщо французька або якась інша мова, приймаючи його, робить із нього відтінок, що збагачує картину її думок»* [7, с. 9–10]. Ці слова Сен-Сімона звучать напрочуд актуально в багатонаціональній Європі та сучасному глобалізованому світі, охопленому процесами міжкультурних і міжмовних обмінів і взаємовпливів.

Сен-Сімон прекрасно усвідомлює неповноту й недосконалість будь-якої мови, процеси номінації в кожній із яких визначаються практичними потребами й обмежені природними та суспільними умовами існування народу: *«Слова в будь-якого народу народжуються лише з потреби [...] жоден народ не отримав усі різноманітні враження від різних кліматичних умов і ніколи із самого початку виключно не володів усіма знаннями. Кожен раз, коли він набуває нових знань, його мова збагачується новими словами та виправляє ті, які не мають точного зв'язку з правдою образів»* [7, с. 10–11]. У цій ситуації, як справедливо зазначає Сен-Сімон, *«досконалість і чистота мови – це лише уявна ідея, яка не була й ніколи не буде здійснена»* [7, с. 12], народи завжди допомагали один одному й будуть продовжувати це робити, обмінюючись знаками для своїх думок і почуттів своїх душ. Наведеними вище міркуваннями Сен-Сімон рішуче відмежовується від поширених спекуляцій про розвинені мови цивілізованих народів і примітивні мови варварів чи дикунів, до яких навіть Вольтер не вагався зараховувати Шекспіра та його мову, й утверджують важливу для доби Просвітництва ідею рівності народів і їхніх мов.

Тим не менше недосконалість мови, відсутність у ній прямих відповідників для позначення почуттів, образів, думок оригіналу, на переконання Сен-Сімона, не мають стояти на

заваді перекладові: *«Перекладач не повинен лякатися й тим більше зупинятися перед суворістю мови. Хай йому представлять в іншій мові звичні образи, він повинен передати їх своєю мовою подібними образами. Оскільки всі вони мають спільну для літературного людства енергію, а природа пропонує лише той самий образ для представників різних націй, енергія повинна бути такою самою або принаймні дуже близькою від однієї мови до іншої. Шукати досконалої рівності двох картин тієї самої думки – означало б гнатися за химерою»* [7, с. 12–13]. Отже, для Сен-Сімона досконалий буквальный переклад є неможливим через відмінності між мовами. Зате природа пропонує представникам різних народів подібні образи, які мають спільну для різних літератур енергію. Тому перекладач не повинен шукати досконалої рівності двох виразів і лякатися невідповідностей між мовами, а мусить шукати у своїй мові подібні образи, які несуть однакову енергію впливу на читача. Саме в цьому полягає основна ідея прагматичної, по суті, концепції «енергійного перекладу», запропонованої Сен-Сімоном, яку він доносить до читача, ще раз звертаючись до метафори перекладу як копіювання.

Сен-Сімон наголошує на природності розбіжностей між мовами. Подібні відмінності в способах позначення та образах під час передання ідентичної думки дуже часто спостерігаємо й у межах однієї мови, наприклад, у розмаїтті й енергії образів одного й того самого предмета в прозі та поезії. Тим більше немає жодних підстав вимагати повної відповідності в образах і способах позначення об'єктів дійсності в різних мовах [7, с. 13–14]. Звичайно, перекладачі прагнуть знайти якнайближчі відповідники до образів і слів оригіналу, бо від цього залежить вартість їхньої праці, але практичний досвід лише підтверджує, що досягти такої відповідності важко. Саме цей досвід, на думку Сен-Сімона, спонукав перших перекладачів відмовитися від прагнення до повної досконалості в переданні незвичних образів і важких виразів і вдовольнятися переданням духу автора. Урешті-решт, така реакція на труднощі перекладу призвела, на його думку, і до негативних наслідків для перекладу, аж до зміни статусу перекладача, який перебирає на себе роль редактора й навіть автора [7, с. 14–15]. Сен-Сімон однозначно засуджує започатковану прихильниками перекладів жанру *les belles infidèles* практику втручання до авторського тексту з метою його виправлення та покращення,

яка набула масового поширення в його часи: *«Трудність перекладу й написання твору розширили вольності до такої міри, що читачі почали жалітися, і мали для цього підстави, що вони часто не бачать у копіях жодних рис оригіналу й знаходять тим часом абсолютно протилежні думки. Коментарі та примітки, замість прояснювати предмет мови, робили ще темнішою вуаль, яка приховує вже спотворені красоти: замість того, щоб доречно використовувати примітки, вони дозволили собі виправляти найбільш величні оригінальні твори літератури, щоб їх пристосувати до ідей, абсолютно чужих авторові. Який художник наважиться б коли-небудь виправляти картини, які повинен був копіювати!»* [7, с. 15–16]. Відзначимо в цьому контексті влучне й ефектне продовження метафори перекладу як копіювання картини, яке Сен-Сімон обирає, щоб привести до тями майстрів пристосування оригіналу до нових французьких смаків. Її підсилює метафора словесної вуалі, яка приховує красоти оригіналу. Вона належить до того самого парадигматичного ряду оптичних метафор.

Насамкінець варто зазначити, що Сен-Сімон в «Есеї» зупиняється також на проблемі неперекладного. *«Справжня краса, на його переконання, висловлюється із силою в будь-якій мові»*, і завдання перекладача полягає в тому, щоб знайти відповідники, які передавали б енергію цих виразів. За межі можливого в перекладі Сен-Сімон виносить різного роду надумані дотепи, двозначності, гру слів та інші *«майстерно вибудовані ілюзії духу»*, які можуть додати привабливості творові, але становлять лише скороминушу забаву для розуму й не зачіпають душу. Для Сен-Сімона вони залишаються *«химерами»*, що не мають зв'язку з правдою природи та далекі читачам, тому не можуть бути передані під час перекладу [7, с. 16–17].

Висновки з проведеного дослідження. Оригінальність внеску Сен-Сімона в розвиток риторико-стилістичного напрямку французької теорії перекладу у XVIII ст. полягає в тому, що на основі запропонованої ним енергетичної концепції художнього твору, яка спирається на ідеї філософської граматики й сенсуалізму, він розширює функції перекладача, виводить його з-під нав'язаної концептуальною живописною метафорою дихотомії по-рабському буквального перекладу та свавілля «невірних красунь», ставлячи перед ним завдання передати не слова й вирази, а енергію тексту оригіналу та повертаючи так переклад у царину

справжньої творчості. Думки Сен-Сімона щодо енергії слова і її передання в перекладі суголосні з «енергетичною» концепцією мови, яку невдовзі розробляє В. фон Гумбольдт, і, ширше, з прагматичним напрямом розвитку сучасної науки про переклад.

ЛІТЕРАТУРА:

1. D'hulst Lieven L. (éd.). Cent ans de théorie française de la traduction. De Batteux à Littré (1748–1847). – Lille : Presses Universitaires, 1990. – 256 p.
2. Dictionnaire de la langue française, par É. Littré (en ligne) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.littre.org/>.
3. Dubos J.-B. Réflexions critiques sur la poésie et sur la peinture. Seconde partie. – Paris : P.-J. Mariette, 1719. – 529 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k62795731>.
4. Encyclopédie de d'Alembert, 1e éd. – 1755, t. V. (en ligne). – 1011 p. – P. 651. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://fr.wikisource.org/wiki/L%E2%80%99Encyclop%C3%A9die/Volume_5#ENERGIE.2C_FORCE.
5. Gillet J. Une approche sensualiste de la traduction: le marquis de Saint-Simon // Revue de littérature comparée. – 1989, vol. 63, N 2, pp. 155–164.
6. Maupertuis P.L.M. de. Réflexions philosophiques sur l'origine des langues & la signification des mots, 1740, 47 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8626902w>.
7. Saint-Simon M.-H. de. Essai de Traduction littérale et énergique // Par le Marquis de Saint-Simon. – Harlem : Jean Enschede, 1771. – P. 1–18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <https://books.google.com.ua/books?id=ZaYTAAAAQAAJ&dq=Saint-Simon%20Essai%20de%20traduction&hl=ru&pg=PR3#v=onepage&q>.
8. Saint-Simon M.-H. de. Discours préliminaire // Temora. Poème épique en VIII chants composé en langue erse ou gallique par Ossian fils de Fingal. Traduit par M. le Marquis de St. Simon. A Amsterdam, Chez D.J. Changuion, M DCC LXXIV, p. 1–54. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://dlib.rsl.ru/viewer/01004446493#?page=1>.
9. Le TLFi // Le Trésor de la Langue Française informatisé [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://atilf.atilf.fr/>.